Orașul Pâncota

dr. Sorin Bulboacă

Stema orașului Pâncota se compune dintr-un scut triunghiular cu flancurile rotunjite, tăiat. În partea superioară, pe câmp roșu, se află o cetate de argint, zidită negru, cu contraforți pe flancuri, cu două turnuri crenelate, dotate cu două ferestre. În bolta porții deschise este o cruce greacă de aur care asuprește o semilună de argint. În partea inferioară, pe câmp albastru, se află un pal de argint poziționat pe centru și încărcat cu un caduceu negru, flancat la dextra și la senestra de doi butuci de viță-de-vie cu frunze și struguri, încolăciți pe câte un arac, totul de aur. Scutul este timbrat de o coroană murală de argint cu trei turnuri crenelate.

Semnificațiile elementelor

Poarta de cetate simbolizează cetatea Pâncotei construită în secolul al XIV-lea. Crucea și semiluna semnifică luptele de apărare duse împotriva otomanilor, care au avut loc în zonă în secolul al XVI-lea. Caduceul semnifică activitatea comercială desfășurată în oraș. Vița de vie reprezintă ocupația de bază a locuitorilor: viticultura. Coroana murală cu trei turnuri crenelate semnifică faptul că localitatea are rangul de oraș.

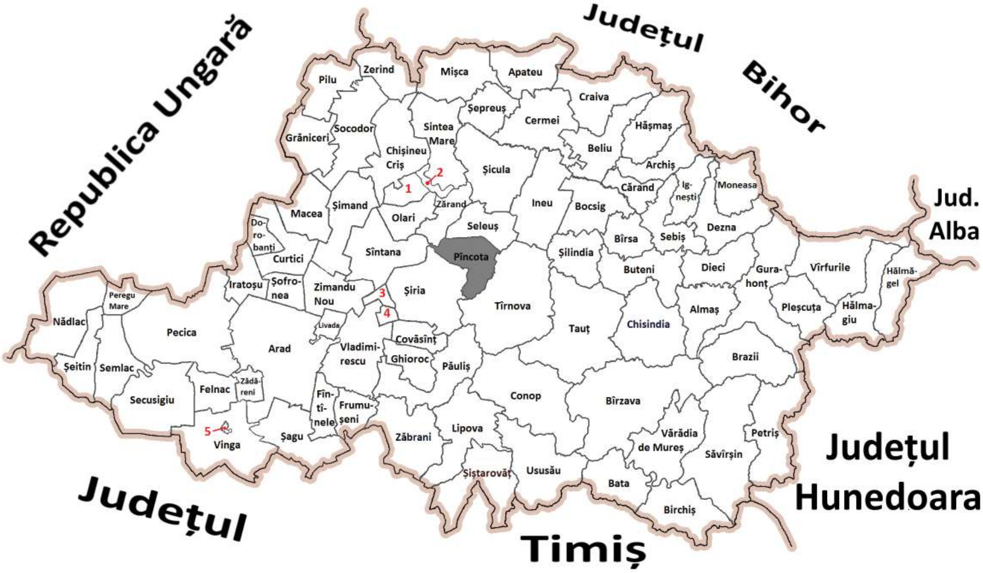
Denumiri

Pâncota: *Pankatha, Ponkata, Pankota*.
Măderat: *Maghyarát*, *Meghyer, Borosmegyer*.

Repere geografice:

46°19”21’ N, 21°41”13’ E; suprafaţa: 70,9 km^2 (7.090 ha).

Localitatea Pâncota este un oraş situat la o distanţă de 37 km de oraşul Arad, în zona centrală a judeţului, la întâlnirea Câmpiei Aradului cu Munţii Zărandului. Din punct de vedere administrativ, de Pâncota aparţine şi satul *Măderat*.

Istoric

Prima atestare documentară: *Pâncota* în 1177 (mănăstirea benedictină din Pâncota), *Măderat* în 1177.

Pâncota

Pe teritoriul actual al oraşului Pâncota, în epoca bronzului a existat o aşezare umană aparţinând *Culturii Otomani*. În secolele II-IV, prin des-

coperiri arheologice, este atestată o aşezare a dacilor liberi. În Evul Mediu timpuriu a existat la Pâncota un sat (secolele X-XI). Un document din anul 1131 menționează la Pâncota 11 vii şi 21 de viticultori, dovadă a vechimii cultivării viței de vie în hotarul oraşului.

În anul 1177 sunt menționați la Pâncota 12 îngrijitori de vite în slujba Capitlul ui catolic din Arad. În 1202-1203 prima menționare a satului Pâncota. La Pâncota, o veche mănăstire, probabil ortodoxă, a fost preluată de călugării benedictini cândva în prima jumătatea a veacului al XII-lea. În 1219 sunt menționați *villani de Pankatha*. În acest an, mai mulți țărani din Pâncota i-au acuzat pe consătenii lor Rolanda și Laurențiu, susținând că din vina acestora au suferit o pagubă de 2 mărci, judecători fiind abatele din Pâncota şi Andrei, patronul mănăstirii catolice din localitate. Rolanda şi Laurenţiu şi-au dovedit însă nevinovăţia prin proba cu fierul roşu. Judecata a fost oficiată de abatele de Pâncota şi de stăpânul patronal al acestuia, Andreas, prezent fiind și George de Cenad. Rolanda și Lorenz (Laurențiu), au fost supuşi judecății. Cu toate că tipul judecății divine nu este precizat, se presupune că era vorba de judecata focului. Procedura consta în faptul că inculpatul trebuia să ducă un fier înroşit greu de 3 uncii pe o distanță cuprinsă între 9 și 12 pași. Proba focului la Oradea nu se desfăşura în catedrală, ci în pronaos sau în curtea acesteia. Mâna inculpatului era încă din prima zi înfăşurată în pânză şi sigilată, pentru a nu putea apela la elemente de vrăjitorie. După probă era din nou înfăşurată şi sigilată, iar bandajul şi sigiliul se îndepărtau după 3 zile. De-a lungul acestor zile se întâmpla frecvent ca inculpatul să nu reziste din cauza rănilor provocate de arsură, şi înainte de a i se da jos bandajul se refugia în biserică făcând apel la dreptul de azil al acesteia sau, în unele cazuri, evada.

Pâncota face parte din Comitatul Zărand în veacurile XIII-XVI, până la cucerirea otomană. În hotarul de nord-vest al oraşului, fără a se preciza punctul exact, a fost identificată pe teren o fortificaţie de formă patrulateră, cu un singur val de pământ şi şanţ de apărare. Planimetria fortificaţiei respective este similară cu aceea a cetăţii Biharia. În cadrul sitului nu s-au efectuat sondaje sau săpături arheologice sistematice. În funcţie de analogiile planimetrice, situl de la Pâncota a fost încadrat în secolele IX-XI, dar ceramica descoperită la suprafaţa solului datează, cu precădere, din secolele XI-XII.

Pentru a diminua influența politică a partizanilor lui Ladislau Kan, regele Ungariei Carol Robert de Anjou (1308-1342), l-a numit în fruntea

cetăţii Pâncota pe castelanul *Laurenţiu Igmand*, întemeietorul familiei nobililor *de Pâncota* (*Pankotai*). Este primul stăpân cunoscut al cetăţii Pâncota. Laurenţiu Igmand şi-a creat o bază teritorială solidă în Comitatul Zărand, în jurul cetăţilor Pâncota şi Dezna (pe care regele Carol Robert le va confirma în 1317 fiului său Nicolaus), impunându-şi autoritatea în faţa nobililor din regiune. În 1318 este atestată documentar şi nominalizată pe listele cetăţilor din timpul domniei lui Sigismund de Luxembourg *fortăreaţa din Pâncota*, care, în timp, devine proprietate regală.

În urma implicării în revolta împotriva regelui Carol Robert, familia nobiliară Igmand pierde cetatea Pâncotei, care devine în 1318 domeniu regal aparte, apartenenţa regală a aşezării fiind atestată şi în 1363. Magistrul Leel s-a plâns regelui Carol Robert de Anjou că Ivanca (*Iwanka*) a ocupat pe nedrept mai multe moşii ale sale aflate în Comitatul Zărand, regele Ungariei făcându-i dreptate.

Între anii 1318-1334 este menţionat un castelan regal al cetăţilor Dezna şi Pâncota – *castellanus Iwanka* (Ivanca). În 1331 este menţionat într-un document emis de regina Elisabeta a Ungariei *Castellano de Pankota*. În mai 1347, litigiul dintre Francisc (castelanul cetăţilor Pâncota şi Dezna), şi nobilul Avram, fiul lui Dionisie, cu privire la hotarele unor moşii (Boroşineu, Gerla şi Mortuntelke), era judecat de regele Ludovic de Anjou (1342-1382), prin oamenii săi de încredere Nicolae – paroh de Sumugy şi capelan al regelui, şi Toma, aprodul curţii, solicitând Capitlului de Oradea să-şi trimită omul de încredere pentru a stinge conflictul. Castelanul Francisc n-a dorit să se înfăţişeze personal la judecată, trimiţând nişte apropiaţi ai săi care, împreună cu juzii şi oamenii din Boroşineu, precum şi cu nobili din Comitatul Zărand, s-au împotrivit la hotărnicirea moşiilor mai sus menţionate.

În 1358-1363 Pâncota şi Dezna erau stăpânite de cavalerul *Petru de Bellantis*, care emite din Pâncota un document datat 15 februarie. În mai 1363 un locuitor al Pâncotei, Syke, frate cu Gheorghe, stăpânea locul unde se spăla aurul, aflător pe pârâul Chisindia, regele Ungariei confirmând celor doi fraţi posesia locului de unde se extrăgea metalul preţios.

În iunie 1387, cetatea şi domeniul Pâncota, situate lângă drumul medieval ce lega Lipova de Oradea, a fost donată de Sigismund de Luxembourg, regele Ungariei, banilor Severinului Ladislau şi Ştefan Losonczi. Cetatea Pâncotei îşi continuă existenţa până la sfârşitul veacului al XIV-lea ca

cetate regală, cum precizează menţiunea din 1387 (*castrum nostrum regis Pankota*).

Pâncota este un *centru ecleziastic catolic*, subordonat episcopului de Eger.

În 1363 şi 1397 Pâncota este atestată documentar ca *oppidum* (târg), astfel explicându-se progresul localităţii în veacul al XIV-lea; aici se ţineau târguri vestite, la care veneau negustori din Arad, Timişoara şi alte oraşe. În 1387, Pâncota se afla în posesia familiei nobiliare maghiare Losonczy. Din anul 1363 se cunoaşte şi *sigiliul Pâncotei* care, prin inscripţia *Sigillum Hospitum de Pancota*, indică totodată şi prezenţa unor colonişti. Şi în veacul al XV-lea Pâncota îşi păstrează statutul de *târg* (oppidum), fiind menţionată documentar cu acest statut în 1475, 1477 şi 1483. În 1475 târgul Pâncota este menţionat în documente de epocă ca având 630 de locuitori contribuabili şi 120 de săraci, ceea ce însemna o populaţie de circa 750 de locuitori.

Un tânăr din Pâncota (*Bricius Anthony*), frecventa cursurile Universităţii poloneze din Cracovia în 1492. În veacul al XV-lea 2 profesori ai Universităţii din Viena proveneau din târgul Pâncota. În 1558 *Pankothai Vér Ferenc* era student la Universitatea din Cracovia (Polonia).

În veacul al XVI-lea cetatea Pâncotei era centrul domeniului feudal al familiei nobiliare maghiare Losonczy, cuprinzând 7 sate şi 103 porţi iobăgeşti. În 1552 Ferdinand de Habsburg le-a desemnat pe Frusina şi Ana (fiicele comitelui de Timiş Ştefan Losonczy), şi pe Clara şi Dorothea, nepoatele de la fratele său Anton Losonczy), drept moştenitoare ale întregii averi, în cazul în care Ştefan Losonczy ar fi fost ucis pe câmpul de luptă împotriva turcilor. Printre cetăţile amintite ca alcătuind patrimoniul familiei nobiliare Losonczy sunt şi Pâncota, Ineu şi Dezna, în Comitatul Zărand. În anii 1561-1563, cu puţin timp înaintea cuceririi otomane, Pâncota este menţionată ca *oppidum* (târg), având 76 de sesii iobăgeşti (cel puţin 300 de case).

În 1566 Pâncota este cucerită de turci, făcând parte din sadjakul Ineului, fiind sub stăpânire otomană până la sfârşitul secolului al XVI-lea. Se pare că în anul 1565, în contextul asedierii Pâncotei de către turci, a fost distrusă definitiv şi abaţia catolică din localitate. În timpul ocupaţiei turceşti Pâncota a decăzut, pierzând statutul de târg.

Lângă Strada Soarelui, la circa 500 de metri de marginea oraşului, se găseşte *cetatea turcească Pâncota*, o cetate de pământ cu şanţ exterior, re-

lativ bine conservată, amplasată în estul oraşului. Situl arheologic aferent este monument istoric. Situl a fost cunoscut încă în secolul al XIX-lea, când au fost efectuate o serie de săpături amatoriceşti care au scos la iveală în interiorul cetății ruinele unei biserici, incinta acesteia şi peste 60 de morminte din cimitirul exterior. Situl existent este cunoscut sub numele de *cetatea turcească*, dar cercetările arheologice au stabilit că cetatea fusese ridicată pe locul unde existase o mănăstire benedictină. Studiile arheologice confirmă faptul că biserica de la Pâncota are analogii perfecte în arhitectura sud-dunăreană din secolele X-XI. În urma săpăturilor au fost dezvelite următoarele: un turn, ce era situat în partea nord-vestică; fragmente ale bisericii şi o parte dintre zidurile acesteia; fragmente din zidul din jurul bisericii şi al cimitirului; vestigii aparținând epocii turceşti şi 15 morminte cu înhumare în sicriu sau cistă de piatră. În urma săpăturilor din 2004 au fost descoperite câteva piese foarte valoroase, şi anume sculpturi în piatră, realizate într-o manieră specifică spațiului ortodox, unice în țară şi considerate rare în lumea bizantină. Au fost descoperite de asemenea obiecte de ceramică din sec. XII-XVI, podoabe din os şi metal, fragmente de teracotă şi faianță. Cetatea turcească Pâncota a fost menționată de Evlia Celebi în 1660.

În 5 noiembrie 1595 trupele transilvănene instalate la Ineu recuceresc Pâncota, care pentru câțiva ani face parte din nou din Principatul Transilvaniei. Un raport din februarie 1603 evidențiază faptul că trupele turceşti tulburau în permanență liniştea regiunii, iar unele sate, printre care şi Pâncota, erau distruse în contextul luptelor dintre mercenarii lui George Basta şi trupele otomane.

În 1604 Pâncota este din nou ocupată de turci. În veacul al XVII-lea Pâncota s-a aflat sub administrație otomană. Într-un act de danie din 4 februarie 1651al lui Gheorghe Rakoczy al II-lea, principe al Transilvaniei, Pâncota apare ca aşezare nelocuită (*pusta*).

În 1699, după pacea de la Carloviț, Pâncota trece în administrația Erariului (statului) habsburgic. Domeniul Pâncotei, care purta numele de *Vetus Pankotha*, a fost donat la 27 noiembrie 1726 ducelui Rinaldo de Modena, fiind stăpânit de acesta şi în 1732. Găsind localitatea în mare parte distrusă de turci, ducele începe s-o colonizeze cu populație de etnie maghiară. Actul de danie din 11 decembrie 1732 enumera toate localitățile ce intrau în componența domeniului: Pâncota, Măderat, Şiria, Mâsca, Galşa,

Seleuş, Cighirel (azi dispărut), Iermata, Moroda, Agriş, Arăneag, Drauţ, Târnova, Dud, Chier. Întrucât nepotul ducelui Rinaldo de Modena s-a aflat în tabăra adversă Habsburgilor în timpul războaielor de succesiune la tronul Austriei (1740-1746), în anul 1760 uriaşul domeniu intră în posesia camerei regale, devenind domeniu cameral – şi aşa va rămâne până în anul 1821.

Pâncota Nouă a fost întemeiată de *colonişti germani* aduşi în anul 1785 din Alsacia-Lotaringia şi de cei din Wurttenberg, sosiţi în 1817, la nord-vest de aşa-numitul *Dealul Pleşuv* (*Kopaszhegy*), la poalele căruia s-a format în Evul Mediu aşezarea din preajma abaţiei. În anul 1807 s-a realizat contopirea celor două aşezări – *Pâncota veche* şi *Pâncota Nouă* (unde trăiau coloniştii germani), datorită strădaniei funcţionarului cameral F. Jedlitska.

În veacul al XVIII-lea târgul de animale din Pâncota a ajuns să dobândească o însemnătate tot mai mare. În contextul răscoalei lui Horea, Cloşca şi Crişan, cetele ţărăneşti sosite dinspre Zărand au intrat în Pâncota în 7-8 noiembrie 1784, ridicând la luptă întreaga ţărănime. La 15 noiembrie 1784, la Pâncota ţăranii incendiază casa notarială. Intervenţia armatei de la Şiria pune capăt acestor forme de răzvrătire, după care o parte din conducătorii răscoalei sunt întemniţaţi. Tradiţia locală afirmă, fără să fie o certitudine, că în fosta închisoare domenială Pâncota ar fi fost încarcerat pentru scurt timp chiar Horea.

Domeniul Pâncota, având o suprafaţă de 70.000 de iugăre, a cuprins satele Seleuş, Cighirel, Măderat, Mişca, Agriş, Arăneag şi Almaş. În anul 1822 Erariul a vândut domeniul Pâncota, pentru suma de 720.000 de florini, baronului Iosif Dietrich, *în alodiu* (pământ în proprietatea moşierului, lucrat de iobagi, fără obligaţii feudale). Domeniul cuprindea 520 de ha pe pământ remanenţial (nelucrat, neîmpărţit în sesii). În scurtă vreme domeniul Pâncota a devenit o gospodărie model, modernă. Administratorul domeniului a fost Gheorghe Brezecskoi, un funcţionar neamţ la fel ca Dietrich şi care a condus domeniul cu multă pricepere. Cu toate că domeniul Pâncota a fost un model pentru multe alte domenii din Banat, aici au avut loc conflicte din cauza comasărilor şi hotărnicirilor, uneori abuzive, făcute în defavoarea ţăranilor, mai ales la împărţirea păşunilor. Numai iobagii din Pâncota au suferit o pagubă de 8.000 de florini. Pentru acest lucru ţăranii de pe acest domeniu au făcut nenumărate jalbe la diferite foruri – şi doar foarte rar au obţinut un rezultat favorabil în urma acestora.

Este ilustrativ *castelul familial Dietrich* din centrul oraşului, realizat în stil neobaroc, restaurat în deceniul al optulea al secolului al XX-lea. Din forma originală castelul păstrează o mare parte din exterior, iar din interior sufrageria, culoarele, o parte din uşile din fier forjat şi grilajele artistice de la ferestre.

În toamna anului 1848 ţăranii din Pâncota se revoltă împotriva dijmei din vin. La Pâncota şi Şiria, stăpânii feudali, recunoscând pericolul ce-l reprezenta starea de răzvrătire a populaţiei, n-au mai forţat îndeplinirea robotelor.

Baronul Dietrich şi soţia sa Béla Anna Clara au avut două fiice. Una dintre ele, Anna Elisabeta (1823-1853), s-a căsătorit cu contele Lajos Schulkowsky, iar cealaltă, Wilhelmina Iosefa, a murit la vârsta de 4 ani. În anul 1855, la moartea baronului, întreg domeniul este lăsat moştenire nepotului, contele Iozsef Schulkowsky. În acest domeniu era încadrat şi castelul din Pâncota, care păstrează şi azi pe acoperiş blazonul familiei Schulkowsky. Noul proprietar şi-a arendat o parte din moşie sub forma arendei mici, iar cealaltă parte sub forma arendei mari. Din totalul moşiei, care depăşea 70.000 de iugăre, şi-a reţinut 8.000 de iugăre de pământ şi 6.000 de iugăre de pădure până în anul 1919, când domeniul intră în posesia statului român.

În timpul Primului Război Mondial, din Pâncota şi Măderat au fost mobilizaţi 22 de rezervişti pentru a lupta în armata austro-ungară. Prin intrarea României în război, soldaţii români sunt trimişi pe fronturile de luptă din Italia şi Rusia. Dintre cei 22 de soldaţi plecaţi de pe aceste meleaguri, 16 au luptat în Italia şi 6 în Rusia.

În primele zile ale lunii noiembrie 1918, în contextul dezintegrării Austro-Ungariei, mai mulţi ţărani de etnie germană din Pâncota s-au prezentat la notarul local Gustav Gurba somându-l să părăsească comuna. Acesta, speriat, s-a refugiat la Arad. A doua zi, în 2 noiembrie, acţiunile revoluţionare au fost lărgite, fiind îndreptate asupra moşierilor din zonă. Sătenii pâncotani, împreună cu cei din satele vecine veniţi la târg, distrug gheretele negustorilor, devastează prăvăliile, după care trec la atacarea moşiilor din jur. În ciocnirile care au avut loc au fost 4 morţi şi peste 30 de răniţi. În luna noiembrie, după înlăturarea vechii administraţii ungare, s-a trecut la alcătuirea noilor organe de stat româneşti – consilii naţionale şi gărzi naţionale, care au fost alese în cadrul unor adunări populare. Pentru

înființarea gărzii naționale mixte, la Pâncota a acționat locotenentul I. Neamțu. Noua gardă națională era condusă de Maximilian Muscă. Cercul Şiria a fost reprezentat la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, de 4 delegați oficial aleşi, din care unul era din Pâncota, pe nume Ioan Burza, în vârstă de 55 de ani.

Prin Decretul-lege nr. 3622 din 11 decembrie 1918, Consiliul Dirigent al Transilvaniei a fost autorizat să redacteze proiectul legii reformei agrare. Decretul-lege prevedea exproprierea în întregime a tuturor proprietăților aparținând străinilor şi persoanelor particulare cu domiciliul în afara granițelor României. În baza acestui decret-lege, domeniul Pâncota aparținând baronului Schulkowsky intră în posesia statului român. Aplicarea acestei legi s-a făcut cu multă dificultate şi s-a extins în timp o perioadă de peste 6 ani. Prin reforma agrară din 1921 țăranii au primit suprafețe mai mici de pământ, în medie 2,5 iugăre pe cap de familie. Dacă la Pâncota împroprietărirea s-a făcut în limitele menționate, cu loturi reduse sub plafoanele superioare înscrise în lege, la Măderat un număr mare de îndreptățiți n-au primit pământ deoarece suprafața necesară împroprietăririi nu era suficientă.

Din Pâncota şi Măderat sunt mobilizați în cel de-Al Doilea Război Mondial, pentru eliberarea Basarabiei şi Bucovinei, un număr însemnat de combatanți. Între 1941-1945, pe câmpurile de luptă, din nordul Europei şi până în Caucaz, de la Țiganca şi până la Stalingrad, prin stepa kalmukă dar şi împotriva Germaniei, au căzut eroic la datorie 60 dintre cei chemați sub arme, dintre care 44 din Pâncota şi 16 din Măderat.

Prin reforma agrară din martie 1945 s-au expropriat 213 proprietăți aparținând etnicilor germani din Pâncota. A rezultat în urma acestei acțiuni o suprafață de 1.798,31 hectare, suprafață din care care cei lipsiți de pământ au fost împroprietăriți cu câte 3,16 ha/familie, iar celor ce posedau loturi foarte mici la acea dată li s-a dat în completare diferența până la atingerea suprafeței prevăzute de noua lege.

Primele *familii evreieşti* care se aşează în Pâncota sunt menționate la începutul secolului al XIX-lea. Alături de populația maghiară, germană şi românească, evreii contribuie la dezvoltarea economică şi culturală a localității. În anul 1840 sunt atestați 61 de evrei. Cele mai înstărite familii au fost Werner, Riesz, Kohn, Beamter şi Frisch. Prosperitatea materială le-a permis ridicarea unei sinagogi în 1860, amplasată pe Strada Vladimirescu

numărul 30. Sinagoga era cea mai importantă clădire de acest fel din regiune, adunând în zilele de Sabat şi la sărbătorile evreieşti credincioşi din mai multe localităţi învecinate (Măderat, Târnova, Drauţ, Arăneag, Mâsca, Seleuş, Şicula etc.). Sinagoga a fost dărâmată în anul 1964, iar terenul a fost vândut învățătorului Alexandru Cătuța.

La sfârşitul secolului al XIX-lea comunitatea evreiască cuprindea peste 100 de persoane. Unii erau absolvenți de studii superioare; în documentele vremii sunt menționați 2 avocați şi 3 medici, printre care doctor Adelman Geza. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial evreii din regiunea Aradului au fost evacuați şi mutați în ghetoul din Arad, pierzându-şi toate proprietățile şi bunurile. Din 101 de evrei, câți existau în 1941 în Pâncota, au rămas doar 5, aceştia integrându-se în comunitate prin căsătorii mixte. Începând cu anul 1941 s-au organizat două tabere de muncă forțată – la Păuliş şi la Pâncota. Între anii 1941-1944 s-a realizat canalul Matca (legătura dintre Mureş şi Cigher), cu efortul evreilor deportați. În Pâncota există astăzi un singur supraviețuitor, Metzner Toma, care locuieşte pe Strada Tudor Vladimirescu nr. 21. Mărturii ale prezenței comunității evreieşti în Pâncota sunt cele 137 de monumente funerare şi vechea capelă din cimitirul evreiesc.

Măderat

În 1177 şi 1202 satul Măderat este menționat documentar ca *villa Meghyer*. În Evul Mediu viticultura a reprezentat o ocupație de bază în Măderat, astfel că în anul 1214 sunt menționate viile şi o moară din sat. În 1324 este consemnată parohia catolică din Măderat. În 1388 satul Măderat aparținea domeniului Capitlului catolic din Arad. Ulterior satul este stăpânit de mai multe familii nobiliare maghiare. În 1494, 1508 şi 1519 Măderatul era în proprietatea domeniilor Abrahámffy şi Harasthy. În 1553-1561 erau în Măderat 62 de sesii iobăgeşti, aflate în posesia familiilor nobiliare Méregh, Massay, Horváth, Kolbász, Abrahámffy, Szerzenkovich, Kerecsényi şi Nagy, precum şi a Capitlului catolic din Arad. La mijlocul veacului al XVI-lea Măderat este ocupat de turci, rămânând sub administrație otomană până în 1595.

În anii 1601-1603 Măderatul s-a aflat în posesia domeniului Toldy. În 1732 Măderatul aparținea domeniului ducelului de Modena. În 1819-1821 Erariul austriac vinde satul Măderat familiei Dietrich.

Monumente

Cetatea turcească Pâncota este o cetate de pământ cu şanţ exterior, relativ bine conservată, amplasată în estul oraşului. Situl arheologic aferent este monument istoric. Între anii 2000-2006 au fost efectuate cinci campanii de săpături arheologice, în urma cărora a fost redescoperit *planul bisericii arhidiaconale* cu o parte a cimitirului din jur, iar în ultima campanie a fost secționat valul de pământ, care a conservat doar urme medievale. Colectivul care a coordonat săpăturile este format din Dana Marcu Istrate (Cluj-Napoca) – responsabil ştiinţific, Ioan Fedor Pascu (SC Damasus SRL), Zsuzsanna Heitel (Institutul de Istoria Artei Bucureşti), George Pascu Hurezan, Florin Mărginean şi Zsuzsanna Kopeczny (Complexul Muzeal Arad).

Una dintre cele mai impunătoare construcții din Pâncota este *castelul Dietrich-Schulkowsky*, din secolul al XIX-lea. Castelul a intrat ulterior în posesia unui afacerist evreu pe nume Henrich Klekner, față de care contesa Schulkowsky avea datorii. După 1948 castelul a intrat în proprietatea statului român. În prezent, castelul (în care funcționează Primăria oraşului Pâncota), este revendicat de moştenitorii lui Henrich Klekner, care locuiesc în Israel.

Pe Strada Tudor Vladimirescu, la nr. 71, se află fosta *închisoare a domeniului*, în care au fost deținuți țărani răsculați în 1784-1785. Transformată în han şi stație de poştalion, această clădire cu etaj a servit ca loc de deținere a revoluționarilor maghiari arestați de autoritățile habsburgice în urma înăbuşirii revoluției din 1848-1849. Pe aceeaşi stradă, la nr. 57, se găseşte casa în care a văzut lumina zilei dramaturgul maghiar Gergely Csiky (1842-1891).

Demografie

Pâncota: 1715 – 49 de familii; 1720 – 47; 1742 – 84; 1746 – 155; 1771-1786 – 249; 1828 – vechea și noua Pâncotă: 580 de familii țărăneşti şi 55 de familii de meşteşugari; 1851 – 3.011 locuitori; 1857 – 3.479; 1869 – 4.480; 1880 – 4.132; 1890 – 4.896; 1900 – 5.297; 1910 – 5.602; 1922 – 5.298.

Măderat: 1715 – 25 de familii; 1720 – 16; 1747 – 59; 1771-1786 – 178; 1800 – 260; 1828 – 294; 1857 – 2.213 locuitori; 1869 – 2.491; 1880 – 2.085; 1890 – 2.190; 1900 – 2.336; 1910 – 2.411; 1922 – 2.240.

Populația orașului Pâncota (împreună cu cea a satului Măderat): 1930 – 7.225 de locuitori; 1956 – 6.986; 1966 – 6.993; 1977 – 7.206; 1992 – 7.446; 2002 – 7.186; 2011 – 6.946.

Conform recensământului din 2011, majoritatea locuitorilor sunt români (74,2%). Principalele minorități sunt: romă (10,5%), maghiară (6,54%) și germană (2,07%). Pentru 5,57% din populație nu este cunoscută apartenența etnică. Din punct de vedere confesional majoritatea locuitorilor sunt ortodocși (59%), dar există și minorități de penticostali (19,29%), romano-catolici (7,85%), baptiști (3,01%), adventiști de ziua a șaptea (1,93%), și reformați (1,55%). Pentru 5,86% din populație nu este cunoscută apartenența confesională.

Biserica

La Pâncota, o veche mănăstire, menționată la 1177, probabil ortodoxă, a fost preluată de călugării benedictini cândva în prima jumătatea a veacului al XIII-lea. Arhidiaconatul catolic de aici este subordonat ierarhic față de arhiepiscopia catolică de Agria. Pe locul unde se află astăzi orașul Pâncota funcționa în anul 1215 o *abație benedictină* cu hramul Sfintei Fecioare.

Biserica de la Pâncota a fost ridicată probabil în incinta unei preexistente cetăți de pământ având valuri întărite cu palisade de lemn, suprapuse de actuala fortificație de pământ. Un argument în acest sens este grătarul de bârne descoperit paralel cu zidul de nord al incintei bisericii. Cele două altare descoperite în anul 1883 reprezintă repere importante pentru sculptura de sorginte bizantină din secolul al XI-lea. Cele două mense de altar au fost dezvelite în amplasament secundar, în afara absidei, în nava bisericii, având axele lungi dispuse paralel cu mediana est-vest a clădiri. Cea din stânga, mensa decorată cu capete de dragoni, a fost descoperită fără elemente de susținere, la intrarea încăperii atașate navei dinspre nord. Această mensă nu a mai fost montată în chip de altar după dislocarea ei. Altarul din dreapta, dinspre sud-est, a fost găsit cu mensa prăbușită peste elementele sale de susținere și lipită de zidul de sud al navei. Mensele prezintă caracteristici certe ale artei bizantine din a doua jumătate a veacului al XI-lea, ceea ce subliniază *existența unei biserici ortodoxe românești*, peste care s-a suprapus edificiul catolic.

În 1217 este menționat şi superiorul abației, *Andreas*, care a fost în acelaşi timp şi judecător în procesele localnicilor. Arhidiaconatul de la Zsomboly, cu aşezarea eponimă (astăzi dispărută), localizat pe baza toponimului păstrat între actualele sate Mâsca şi Galşa (în județul Arad), la doar câțiva kilometri de Pâncota, este atestat începând cu anul 1332 sub denumirea de A*rhidiaconatul Pâncotei*, probabil în urma mutării sediului în această din urmă localitate.

Arhidiaconatul catolic al Pâncotei era demarcat de o linie care nu urma o formă naturală de relief, evoluând oblic, de la nord de Mureş (Covăsânţ, jud. Arad), până la nord de Pilu (localitate în jud. Arad). Din punctul de vedere al jurisdicției canonice, Arhidiaconatul Pâncotei aparținea de *Episcopia Catolică de Eger* (Agria, Ungaria de astăzi).

Arhidiaconii catolici de Pâncota cunoscuți sunt: în 1322 magistrul Sixtus; în 1339-1341 Andrei; 1353 Nicolae al II-lea; 1356-1372 Benedict; 1377-1395 Nicolae al III-lea; 1396 Mihail; 1397 Petru; 1400-1411 Ioan I; 1459 Ioan al II-lea. Între 1332-1337 este pomenit Nicolae, preot catolic din Pâncota. În septembrie 1450 este pomenit nobilul *Nicolae de Pâncota*, canonic al bisericii catolice din Arad (*nobiles viros Nicolaum Pankathay canonicum ecclesie Orodiensis*). În anul 1500 este pomenit documentar *Mathias*, prezbiterul de Pâncota.

Biserica ortodoxă Pâncota

Prima biserică de la Pâncota, construită în veacul al XI-lea în incinta unei cetăți de pământ preexistente, a avut un plan care pare să reediteze tipul bazilicelor simple de la Plisca (Bulgaria). Întemeiată ca *mănăstire ortodoxă* de rit răsăritean, în anul 1177 apare ca *mănăstire benedictină*, preluată de acest ordin probabil în urma reconstruirii ei în prima jumătate a veacului al XII-lea.

Primele mențiuni legate de existența *Parohiei ortodoxe din Pâncota* le întâlnim consemnate pe un exemplar din *Tâlcul Evangheliilor* şi *Molitvelnicul românesc* imprimate de Coresi la Braşov în 1567-1568, cărți care au aparținut preotului Ioan din Pâncota – după cum rezultă din consemnarea respectivă. Este firesc ca existând preot, să fi existat şi biserică, care a fost înlocuită la începutul secolului al XVIII-lea cu alta din lemn, cu hramul *Sfinții Arhangheli*, sfințită în anul 1728, având ca preoţi în acel timp pe

Teodor Popovici, care era şi protopop de Buteni, şi Ignat Popovici. Pâncota făcea parte din Episcopia Ienopolei până în anul 1705, când episcopul de atunci, Isaia Diacoviciu, îşi strămută reşedinţa la Arad. În 1765 credincioşii au primit aprobare pentru construirea unui nou lăcaş de cult, din zid, având ca hram *Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel*. Lucrările au început în anul primirii autorizaţiei, 1765, şi lăcaşul a fost sfinţit în anul 1812 de protopopul Gheorghe Chirilovici al Şiriei. În acea vreme Pâncota avea 3 parohii, fără să fie cunoscute numele preoţilor. Biserica este construită din piatră şi cărămidă, în stil baroc vienez; are lungime de 32 m, lăţime de 8 m, înălţime de 9 m, iar înălţimea turnului este de 27 m. În 1924 tavanul a fost înlocuit cu actuala boltă, pictată în stil realist de Carol Wolf din Pâncota. Casa parohială a fost construită în jurul anului 1870, cu destinaţia de şcoală confesională şi locuinţă pentru învăţători până în 1920, când va deveni locuinţă pentru preot, iar în 1933 întreaga clădirea va deveni casă parohială.

Lista preoţilor ortodocşi cunoscuţi care au slujit în Parohia Pâncota: Ionu – prima jumătate a secolului al XVII-lea; Vapan – 1746; Ioan Popovici – 1755; Ignatie Popovici – 1755; Teodor Popovici – 1757, 1787, 1791; Ioan Negreiu – 1767; Vasile Popovici – 1767; Ilie Tienovici – 1787-1791; Petru – 1788; Constantin – 1788; Nicolae Popovici, Paşcu Popovici, Petru Negrovici – 1791; Teodor Turnovici, Florea Turnovici, Petru Langa, Joric Avramie – 1840-1855; E. Nicolaevici – 1840-1869; Vasile Boitoru – 1839-1882; Nicolae Neher – 1863; Nicolae Feier – 1839-1867; Isaia Faur – 1849-1900; Nicolae Popovici – 1849; Gheorghe Avrămuţ – 1849; Constantin Popa, Giurgiu Popovici, Filip Leuca – 1883-1930; Ioan Iercoşan – 1902-1932; Romulus Sabin Micluţa – 1931-1948; Tiberiu Iercoşan – 1932-1972; Gheorghe Păiuşan – 1950-1975; Ioan Crişan – 1964-1973; Tiberiu Dârlea – 1973-1977; Octavian Stratulat – 1975-2014; Petru Dărău – 1977, şi Aurel Leonardo Doca – 2014.

Biserica baptistă din Pâncota

Misiunea baptistă începe în anul 1898, când Florian Tapos a fost botezat împreună cu sora Nisca în cadrul Bisericii Baptiste Maghiare, după care se mută din Socodor în Pâncota. În anul 1920 biserica baptistă din Pâncota funcţiona deja şi se întâlnea în diferite case sau în diferite localuri unde

stăteau în chirie. În anul 1920 se construieşte primul locaş de închinare, pe Strada Vasile Goldiş nr. 1. Biserica baptistă traversează o perioadă dificilă, de persecuție. Astfel, în 1942 biserica este sigilată de autoritățile antonesciene, iar frații şi surorile experimentează tot mai puternic prigoana acelor zile. În anul 1944 biserica se redeschide şi reîncepe lucrarea. Se înființează formații muzicale, se construiesc anexa şi baptistierul, iar în 25 decembrie 1948 se inaugurează noua clădire a bisericii, unde credincioşii se închină şi astăzi. În ciuda ostilității regimului comunist, biserica baptistă din Pâncota progresează numeric şi spiritual, în anul 1960 ajungând să numere 105 membri. În anul 1989, cu ocazia sărbătorii Floriilor, Biserica baptistă din Pâncota l-a ales pastor pe Dorel Popa (şi a fost ordinat). A fost urmărit de securitate, i s-a întocmit un dosar penal, urmând ca în luna decembrie să fie judecat şi condamnat, dar Dumnezeu a schimbat istoria şi a fost scăpat de o condamnare nedreaptă. În ultimele decenii biserica baptistă din Pâncota a fost păstorită de Teodor Mic, Daniel Cioban şi Valeriu Slăvoacă (din 2015).

Biserica penticostală Filadelfia Pâncota

Primii credincioşi penticostali din Pâncota au format o biserică care funcționa în anul 1926. Primul pastor la bisericii a fost Dumitru Buda. La biserica *Filadelfia* din Pâncota s-a desfăşurat o conferință regională penticostală (ianuarie 1945). La conferința de la Pâncota din 29 iunie 1945, Pavel Bochian a fost ordinat ca pastor supraveghetor peste toate bisericile penticostale din județul Arad. Actualmente, biserica penticostală numără peste 500 de membri. Noul pastor al bisericii este Adi Lascu (din 2016), care îl înlocuieşte pe Dumitru Hanga, pensionat.

Învățământul

Şcoala românească din Pâncota se înființează în anul 1776. Conscripția şcolară din 1791 îl menționează ca învățător pe Ion Nicolici, plecat însă din comună din cauza anulării contractelor şcolare. După 1800 situații şcolii s-a îmbunătățit datorită sprijinului administratorului domeniului cameral. El a ajutat locuitorii din Pâncota să construiască un nou local de şcoală, vizita şcolile din Pâncota şi Măderat săptămânal, asista la examenele şcolarilor şi-i încuraja împărțindu-le rechizite şi mici atenții. În 1815 învățător era Iosif

Popovici, bine apreciat de autorităţile şcolare. În anul 1818 funcţiona ca învăţător Nicolae Popescu, originar din localitate, absolvent al Preparandiei din Arad. În anii 1819-1821, la şcoala din Pâncota era învăţător Dem. Brădean. De-a lungul secolului al XIX-lea învăţământul din Pâncota a progresat tot mai mult. Astfel, în toamna anului 1822 erau recenzaţi pentru şcoală 57 de băieţi şi 36 de fete. În această perioadă şcoala funcţiona într-un local nou, construit în 1822, care era în stare bună, având în structura sa o sală de învăţământ şi locuinţa pentru învăţător. Ca material didactic şcoala dispunea de 20 de table de perete pentru predarea scris-cititului, o maşină de socotit şi o hartă. În anul şcolar 1823-1824, la şcoala românească din Pâncota învăţau 43 de elevi.

În Pâncota au funcţionat şi şcoli pentru populaţia de etnie maghiară şi germană. Către sfârşitul secolului al XVIII-lea este menţionată o *şcoală confesională romano-catolică* cu limba de predare maghiară, care îşi desfăşoară activitatea sub această denumire până la 1919. De asemenea, în perioada 1906-1907 a fucţionat şi *Şcoala elementară germană cu clasele I-IV*.

La începutul secolului al XX-lea existau la Pâncota *două şcoli*: una de băieţi, care avea înscrişi 62 de elevi între 6 şi 12 ani, şi una de fete, fiind înscrise 64 de eleve între 6 şi 12 ani. Cu toată opoziţia manifestată de autorităţile bisericeşti, la 1 noiembrie 1921 şcolile confesionale au fost scoase de sub tutela acestora, devenind şcoli de stat, pe sigiliul cărora era menţionat *Şcoala primară naţională Comuna Pâncota*. Începând cu anul şcolar 1926-1927 se trece la învăţământul de şapte clase. Şcoala românească din Pâncota îşi sporeşte de acum efectivele, ajungând în pragul izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial să şcolarizeze peste 400 de elevi, fiind apreciată la acea vreme drept una din marile unităţi de învăţământ din judeţul Arad. Începând cu anul şcolar 1930-1931, în cadrul Şcolii Naţionale Române funcţiona o secţie cu limba de predare germană, cu clasele I-VII, iar şcoala maghiară continuă să funcţioneze ca unitate confesională pe lângă parohia romano-catolică. În perioada comunistă, între 1954-1960 şcoala cunoaşte o nouă etapă de dezvoltare. Deşi funcţionează tot cu clasele I-VII, efectivele cresc, aşa încât în anul şcolar 1959-1960 unităţile de învăţământ cu limbile de predare maghiară şi germană devin secţii ale şcolii generale române. În paralel se lărgeşte baza materială necesară desfăşurării activităţilor didactice prin amenajarea de noi spaţii şcolare, fiind construit un nou local de şcoală în perioada 1959-1961.

Paralel cu dezvoltarea localităţii, şi şcoala creşte în dimensiune şi calitate, ajungând ca la 17 iunie 1960 să ia fiinţă *Liceul de Cultură Generală Pâncota*, cu o clasă reală, care va funcţiona ca atare până în anul şcolar 1976-1977, când se desfiinţează liceul. Cu anul şcolar 1970-1971 se trecerea la învăţământul general obligatoriu de 10 ani.

În perioada 1984-1989 şcoala funcţionează cu clasele I-X la învăţământul de zi şi clasele XI-XIII seral, şcolarizând anual efective ce depăşeau 1.000 de elevi, la instruirea şi educarea cărora participau peste 45 de cadre didactice. Începând cu anul şcolar 1990-1991 se reînfiinţează liceul cu clasele IX-XII cu profil real (matematică-fzică), şi uman (filologie). Începând cu anul 2001 ia fiinţă clasa de profesională cu profil de prelucrare a lemnului, iar în anul 2004 s-a înfiinţat profilul tehnic în domeniul contabil în locul clasei reale. Denumirea actuală este *Liceul Teoretic Pâncota*. Instituţia funcţionează pe Strada Vasile Goldiş nr. 67 şi are secţii de filologie, economic şi matematică-informatică.

Şcoala românească din Măderat s-a înfiinţat în 1786. Salariul învăţătorului era de 50 de florini renani pe an. Conscripţia şcolară din 1791 menţionează ca învăţător pe *Rista Popovici* (între 1786-1795). A fost urmat de învăţătorii Constantin Popovici (între 1796-1799), şi Dumitru Simeon (între 1800-1818 şi 1820-1821). În anul şcolar 1823-1824 învăţau la şcoala din Măderat 20 de elevi.

Personalităţi

Csiky Gergely (1842-1891), a fost un dramaturg maghiar născut la Pâncota. În piesele sale a evocat societatea maghiară din vremea sa. S-a inspirat din dramaturgia franceză (Émile Augier, Victorien Sardou, Alexandre Dumas fiul). Teatrul maghiar din Timişoara şi liceul maghiar din Arad îi poartă numele.

Suzana Heitel (1947-2008), s-a născut la Pâncota în 2 mai 1947. A urmat cursurile Facultăţii de Istorie şi Filosofie din Cluj-Napoca, pe care a absolvit-o în anul 1971. Încă din timpul facultăţii s-a specializat în istoria artei medievale, îndrumată de profesorul Virgil Vătăşianu. La debutul carierei sale a activat la Muzeul din Agnita, apoi între anii 1975-1990 a fost muzeograf la Muzeul Naţional de Artă al României din Bucureşti. Din anul

1990 şi-a desfăşurat activitatea ca cercetător la Institutul de Istorie a Artei „George Oprescu" din Bucureşti al Academiei Române, până la decesul survenit în ziua de 13 martie 2008. A publicat mai multe lucrări de istorie şi istoria artei medievale.

Miko Béla (1843-1912), este primul raportor de fizică în limba maghiară care a descoperit bauxită în Bihor. A absolvit facultatea de la Ştiavnica (inginer minier). După ani de ucenicie, a început să predea chimie şi fizică. În 1872 ajunge în administrația minieră din Baia Mare, unde a condus laboratorul de analiză chimică. În 1903 a atras atenția asupra minereului roşu de Bihor şi a arătat înalta calitate a bauxitei. Lucrarea sa *Bauxitkutatásról* (1906), a fost una dintre cele mai importante lucrări de teorie minieră şi metalurgică publicate de revistele de specialitate.

Ioan Bolovan (născut în 11 august 1962, Pâncota, Arad), este un istoric român, profesor universitar, conducător de doctorat în domeniul istoriei moderne a României și a demografiei istorice, din 2012 prorector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. A absolvit Facultatea de Istorie din cadrul Universității Babeș-Bolyai în anul 1986. Din 1986 până în septembrie 1989 a fost dascăl la școala generală din Dragu, Sălaj. În septembrie 1989 a obținut un post de cercetător științific la Institutul de Istorie George Bariț din Cluj-Napoca, institut căruia i-a devenit director în mai 2018. Din anul 2001 până în 2008 a fost conferențiar universitar la Universitatea Babeş-Bolyai, iar din martie 2008 profesor titular la aceeaşi universitate. A obținut *Premiul Mihail Kogălniceanu* al Academiei Române în anul 2002. În anul 2015 a fost ales președinte al Comisiei Internaționale de Demografie Istorică (ICHD). A publicat cărți valoroase în domeniul demografiei istorice și a istoriei moderne a României. Din noiembrie 2018 este membru corespondent al Academiei Române

Wolff Károly (1869-1944), a studiat la Képzomuvészeti Akadémia din Budapesta, apoi şi-a continuat studiile la München, în cadrul şcolii particulare de artă patronată de Hollósy Simon. Poate fi regăsit la şcoala de pictură de la Baia Mare în anii 1896 şi 1897. Lucrările sale au fost expuse pe simezele de la „Mücsarnok" şi Salonul Național din Budapesta. La ora actuală lucrările sale sunt expuse şi la Galeria Națională Maghiară. În jurul anului 1915 a semnat şi pictura altarului bisericii din Lajosmizse (Ungaria).

Adrian Mihuţ (1922-1957), născut în Măderat, a fost şef de promoţie al Liceului Decebal din Deva, student al Facultăţii de Electromecanică din cadrul Institutului Politehnic din Timişoara, fiind exmatriculat pe motive politice. A devenit în 1948 lider al grupului de rezistenţă anticomunistă de pe Valea Crişului Alb, cuprinzând tineri din Moroda, Ineu, Pâncota şi Şicula, pe care l-a condus până în 1956, când a fost prins, arestat şi condamnat la moarte în primăvara lui 1957. A fost executat pe 10 decembrie 1957, la Jilava.

Asbóth Oszkár (1891-1960), s-a născut la Pâncota în 31 martie 1891. Tatăl său, pădurar-şef în zona Pâncotei, s-a mutat cu familia la Arad, astfel Oszkár urmând cursurile Şcolii Normale din Arad (azi Liceul Moise Nicoară). Notele şi mediile sale sunt destul de modeste. La vârsta de 18 ani a construit un zmeu deosebit, pe care l-a ridicat în înălţimi cu ajutorul unei motociclete. Au urmat alte aparate de zbor, care au atras atenţia specialiştilor din Austria şi Germania. În timpul Primului Război Mondial a lucrat la fabrica de avioane Fischamend din Austria, unde s-a specializat în fabricarea de elice. La sfârşitul războiului lucrează împreună cu Petroczy Istvan, Tódor Kalman şi Vurovetz Vilmos în construirea unui elicopter. Ei au fost primii care au înlocuit motorul legat de sol cu o frânghie, ce funcţiona cu curent electric, cu un motor cu ardere internă ce avea independenţă în mişcare. Succesul a apărut în anul 1928 când, la sugestia lui Asbóth, au folosit prima dată un motor puternic, cu 9 cilindri, de 120 CP, o elice cu diametrul de 4,35 m, care în 9 septembrie 1928 s-a ridicat de la sol la o înălţime de 30 m, fiind manevrat de om. Primul aparat a primit numele de AH-1(Asbóth Helikopter-1).

Economie

În anul 1821 meşterii de la Pâncota s-au unit într-o *breaslă mixtă*, obţinând de la împăratul Austriei Francisc I un statut nou. Breasla cuprindea 15 meserii: cizmar, pantofar, tăbăcar, fierar, lăcătuş, dulgher, dogar, pălărier, frânghier, tâmplar, croitor, cojocar, curelar şi postăvar. Breasla din Pâncota îngloba şi meşteşugarii din Şiria, Seleuş şi Covăsânţ.

Domeniul baronului Dietrich dispunea în secolul al XI-lea de grajduri mari, sute de vite, mii de porci şi oi. Animalele erau vândute pe bază de contracte. În agricultura locală s-au introdus arătura adâncă şi gunoirea sistematică a pământurilor, uneltele agricole fiind procurate din

străinătate. Domeniul producea grâu, orz, ovăz, porumb, cartofi, rapiță, trifoi, măzăriche, tutun. Avea o gospodărie silvică şi vii alodiale, domeniul angajând topografi, ingineri şi agronomi. Deşi s-a recurs şi la munca salariată, domeniul Dietrich utiliza robota iobagilor, mai ales la arat, gunoit, strângerea recoltei, prăşit etc. Spre sfârşitul lunii ianuarie 1877 a fost inaugurată linia ferată dintre Arad şi Pâncota. În veacul al XIX-lea, cel mai important târg de vite din comitat se desfăşura la Pâncota.

În perioada interbelică s-a înființat la Pâncota o *fabrică de mobilă curbată*, care a funcționat neîntrerupt până în 1990. În afara acestei unități economice mai funcționau o fabrică de cărămizi şi țigle acționată cu aburi, o mare întreprindere de prelucrare a pieilor şi producerea de talpă, o fabrică de oțet apreciată la vremea respectivă drept cea mai mare din zonă, moara *Veronica* şi presa de ulei. În anul 1938, din 27 de întreprinderi industriale cu o cifră de afaceri de peste 10.000.000 de lei câte existau în județul Arad, două funcționau la Pâncota: moara *Veronica* – cu un venit anual de 14 milioane de lei, şi fabrica de mobilă – cu 12.370.000 de lei. În perioada comunistă fabrica de mobilă *Răsăritul* avea cei mai mulți angajați în Pâncota. Era singura fabrică de mobilă din România care producea mobilier din lemn curbat, mobila produsă aici fiind vândută în țară şi străinătate. După Revoluția din Decembrie 1989 fabrica a fost privatizată, falimentată şi distrusă.

Tradiții şi obiceiuri

Pieptănătura capului la fete a fost în funcție de vârstă şi de ocazie. Fetele îşi împleteau părul în codițe, cu cărare pe mijloc sau într-o parte. Pieptănătura de sărbătoare era executată de femei specializate. Femeile măritate au avut în trecut părul pieptănat cu cărare şi prins în *conci*, susținut într-o *ceapsă*, peste care se punea *cârpa*. Ulterior au renunțat la cărare, părul începând să fie pieptănat pe spate, strâns în vârful capului, apoi împletit în 1-2 cozi, din care fac un *pup* (un conci rotund şi bombat), asemeni celor purtate de şvăboaice sau de unguroaice. Capul era acoperit cu *cârpe* din materiale industriale.

Ca podoabe de gât, atât fetele cât şi femeile îşi puneau la sărbători mai multe şiruri de *mărgele de sticlă*, de mărimi diferite, şi *bani din aur sau argint*. Vechiul port de vară a fost şi aici alcătuit din *spătoi*, *poale* şi *cârpă*

dinainte. De asemenea, la începutul secolului al XX-lea fetele şi femeile purtau în zilele de sărbătoare *coturi după cap*, din mătase, cu ciucuri.

Vara, la lucru, bărbaţii îşi acopereau capul cu *cloape de paie*. La sărbători umblau cu *pălărie neagră* de pănură de pâslă sau din păr (lână), lucrate de pălărierii din Pâncota. În trecut borurile erau scurte (ridicate în sus la cei mai în vârstă, şi cu o ţintă în faţă), ca mai târziu să se treacă la pălăriile cu bor lat. Iarna purtau *căciuli negre de astrahan* pe o ureche.

Cămaşa de lucru era confecţionată din pânză de cânepă sau din cânepă amestecată cu bumbac. Faţă de aceasta, *cea de sărbătoare* era cusută din pânză subţire de bumbac, din pânză creaţă şi din pânză *cu cinari*. Lungă până către genunchi, se purta slobozită peste *izmene* sau *pantaloni*. Fiind largă, materialul din spate era încreţit sub guler iar în faţă, de o parte şi de alta a tăieturii, prezenta mai multe tivituri paralele. Mâneca, foarte largă, prinsă la umăr, avea aplicate nişte *umeriţe* şi se termina cu *pumnari* laţi de 4-5 cm. Tipul mai nou de cămaşă, tot lungă, are pumnarii foarte strâmţi şi cu mulţi nasturi. La fel, mulţi nasturi erau şi la gât.

Meşteşuguri tradiţionale

Meşteşugul popular al *confecţionării pălăriilor din paie şi căciulilor de astrahan* se păstrează încă în Pâncota.

Obiective turistice: cetatea turcească din Pâncota, castelul Dietrich-Schulkowsky, cimitirul evreiesc, ansamblul urban desfăşurat de-a lungul străzii Tudor Vladimirescu (partea veche a Pâncotei), vechiul han de poştă.

Aşezări dispărute în hotarul oraşului Pâncota

Somboly (Zsomboly, Zomboregháza, Jimbolia, Egyházazsomboly).

Prima atestare documentară: 1248.

În 1332 satul Somboly făcea parte din domeniul Episcopiei catolice de Eger. În 1477 localitatea aparţinea domeniului cetăţii Şoimoş. În anii 1553-1561 sunt consemnate în Somboly 3 sesii iobăgeşti în proprietatea episcopiei de Eger. În 1650 satul făcea parte din domeniul cetăţii Ineului. În anul 1722 documentele administraţiei habsburgice menţionează 10 sesii iobăgeşti în Somboly. În 1732 *predium Somboly* aparţinea domeniului ducelui de Modena. Ultima menţiune a localităţii Somboly este din anul 1913, ca pustă, având 65 de locuitori.

Sălaşe dispărute în hotarul oraşului Pâncota

Abfal Tanya – 40 de locuitori (1913).
Kistanya (menţionat în 1913).
Kralitz Tanya – 35 de locuitori în 1913.
Maler Tanya – 199 locuitori în 1913.
Pusta Oltoj (1802).
Sulkovszky Tanya – 47 locuitori în 1913.

Bibliografie

Izvoare

****Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, vol. VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

****Călători străini despre Ţările Române*, Supliment II, volum întocmit de Ştefan Andreescu (coord.), Alexandru Ciocîltan, Marian Coman, Nagy Pienaru, Ileana Căzan, Virgil Ciocîltan, Liviu Cîmpeanu, Costin Feneşan, M.M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Ilie Corfus, Marlen Nengerescu, Ioan Haţegan, Dragoş Ungureanu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2016.

****Documente privind istoria României,* Seria C, Transilvania, veacul XI, XII, XIII, vol. I (1075-1250), Editura Academiei, Bucureşti, 1951.

****Documente privind istoria României*, Seria C, Transilvania veacul XIV, vol. I (1301-1320), Editura Academiei, Bucureşti, 1953, pp. 294-295; vol. IV, Bucureşti, 1955.

****Documenta Romaniae Historica*, Seria C, Transilvania, vol. XI, vol. XII (1361-1365), sub redacţia acad. Ştefan Pascu, Editura Academiei, Bucureşti, 1981, 1985; vol. XIII, întocmit de Ioan Dani, Konrad Gündisch, Viorica Pervain, Aurel Răduţiu, Adrian Rusu, Susana Andea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994.

Fejer, Georgius, *Codex Diplomaticus Hungarie Ecclestiaticus ac Civilis*, vol. VIII/3, Buda, 1832.

Feneşan, Costin, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, pp. 348-352, doc. 111.

Lukinich, Emerico, *Documenta historiam valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapest, 1941.

****Monumenta Vaticana histioria regni Hungariae illustrantia*, *Liber confraternitatis sanctu spiritus in urbe*, *1441-1556*, Budapeste, 1889.

Lucrări generale

Andreiescu, Valeriu, *Istoria penticostalismului românesc,* vol. I, Editura Casa Cărţii, Oradea, 2012.

Bulboacă, Sorin, *Structuri politice şi confesionale în Banatul Lugojului şi Caransebeşului (1552-1658)*, vol. II, Editura Vasile Goldiş University Press, Arad, 2015.

Sălăgean, Tudor *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional,* Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003.

Lucrări speciale

Bulboacă, Sorin, *Cnezi, nobili şi districte româneşti în comitatul Zărand în secolul al XV-lea***,** în Emil Arbonie, Doru Sinaci (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii şi comunicări din Banat-Crişana. 95 de ani de la Marea Unire*, vol. VII, Editura Vasile Goldiş University Press, Arad, 2013, pp. 21-33.

Bulboacă, Sorin, *Comitatul Zărand în secolul al XIV-lea*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii şi comunicări din Banat-Crişana,* vol. VI, Editura Vasile Goldiş University Press, Arad, 2013, pp. 9-16.

Bulboacă, Sorin, *Comitatul Zărand în timpul Arpadienilor*, în ****Administrație românească arădeană. Studii şi comunicări* (coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie), vol. III, Vasile Goldiş University Press, Arad, 2011, pp. 19-26.

Bulboacă, Sorin, *Contribuții la istoria târgului Pâncota în Evul Mediu*, în Analele Aradului, III, 2017, pp. 11-22.

Colta, Elena Rodica, *Portul popular din Județul Arad*, Editura Etnologică, Bucureşti, 2014.

Cosma, Călin, *Fortificații din secolele X-XI din vestul şi nord-vestul României. Considerații privind stadiul actual al cercetărilor*, în Acta Musei Porolissensis, XXIII, vol. I, Zalău, 2000.

****Cronica cercetărilor arheologice din România, 1983-2012, Rapoarte preliminare de cercetare arheologică, Raport de cercetare arheologică* – Suzana Heitel, Daniela Veronica Marcu Istrate, Ioan Feodor Pascu, George Pascu Hurezan, CIMEC, *Campania 2002. Raportul nr. 140***,** site http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=2047, accesat în 10 octombrie 2017.

Hord, Radu Alexandru, *Pagini din istoria comunității israelite din Pâncota*, în Analele Aradului, anul II, nr. 2, 2016, pp. 81-89.

Jenö, Janovits, *Viața şi operele lui Csiky Gergely. Până la Proletarii*, vol. I, Cluj, 1900.

Marin, Nicolae, *Monografia oraşului Pâncota*, Arad, 2001.

Moisa, Gabriel, *Adrian Mihuț – lider al grupului de rezistență de pe Valea Crişului Alb (1948-1956),* în ****Destine individuale şi colective în comunism*, volum coord. de Cosmin Budeancă şi Florentin Olteanu, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc, Editura Polirom, Iaşi, 2013, pp. 13-21.

Móré Heitel, Suzana *Abația de la Pâncota şi vestigiile ei,* Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006.

Móré Heitel, Suzana, *Începuturile artei medievale în bazinul inferior al Mureşului*, ediție îngrijită de Daniela Tănase şi Daniela Marcu Tănase, Editura Excelsior Art, Timişoara, 2010.

Pal, Engel, *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387-1437*), Budapest, 1977.

Pop, Ioan Aurel, *Din mâinile valahilor schismatici... Românii şi puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XVI),* Editura Litera, Bucureşti, 2011.

Roman, Dan, *Oameni de seamă ai Aradului*, Editura Vasile Goldiş University Press, Arad, 2011.

Rusu, Mircea, *Cetăţile transilvănene din secolele IX-XI şi importanţa lor istorică*, în Ziridava, X, 1980.

Ujj, Janos; Glück, Eugen, *Csiky Gergely – dramaturg profesionist arădean*, în Ziridava, nr. 5, Muzeul Judeţean, Arad, 1978.

Vancu, Petru, *Monografia comunei Măderat (Magyarad*), Arad, 1906.